

Теоретичне дослідження категорій ринку праці

Шаповалов В.В.

аспірант кафедри статистики та економічного прогнозування
Харківського національного університету імені Семена Кузнеця

У статті розглянуто понятійно-категоріальний апарат ринку праці, зокрема такі визначення, як структура, дисбаланс та диспропорції. Проаналізовано економічні теорії, які пов'язані з вищеперерахованими визначеннями: теорія рівноваги Вальраса та принцип «золотого перетину». Розглянуто та виділено основні компоненти ринку праці. Висвітлено головну причину дисбалансу між реальними потребами ринку праці і пропозицією трудових ресурсів. Визначено та систематизовано види диспропорцій на ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, структура, дисбаланс, диспропорції, теорія рівноваги, принцип «золотого перетину».

Шаповалов В.В. ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ КАТЕГОРИЙ РЫНКА ТРУДА

В статье рассмотрен понятийно-категориальный аппарат рынка труда, в частности такие определения, как структура, дисбаланс и диспропорции. Проанализированы экономические теории, связанные с вышеперечисленными определениями: теория равновесия Вальраса и принцип «золотого сечения». Рассмотрены и выделены основные компоненты рынка труда. Освещена главная причина дисбаланса между реальными потребностями рынка труда и предложением трудовых ресурсов. Определены и систематизированы виды диспропорций на рынке труда.

Ключевые слова: рынок труда, структура, дисбаланс, диспропорции, теория равновесия, принцип «золотого сечения».

Shapovalov V.V. THEORETICAL RESEARCH OF THE LABOR MARKET'S CATEGORIES

Basic concepts and categories of the labor market were considered in the article. In particular it was the following definitions as structure, imbalance and disparities. The article describes the analysis of the economic theories related to the above-mentioned definitions: Walras equilibrium theory and principle of "golden section". The article considers and highlights the main components of the labor market. The main reason of the imbalance between the real labor market needs and demand of labor is highlighted. Kinds of imbalances in the labor market are defined and systemized.

Keywords: labor market structure imbalance, imbalance, equilibrium theory and principle of "golden section".

Постановка проблеми у загальному вигляді. Із переходом України на ринкові відносини змінилася й система державного регулювання ринку праці. У зв'язку із цим змінився механізм регулювання, який призвів до появи дисбалансу ринку праці та диспропорцій у його структурі, тому стало необхідним формування теоретико-методологічного базису дослідження ринку праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти функціонування ринку праці, його державного регулювання досліджували такі науковці, як: С.І. Бандура, Д.П. Богиня, М.І. Долішній, Т.А. Заяць, Є.П. Качан, І.С. Кравченко, Е.М. Лібанова, Л.С. Лісогор, В.В. Онікієнко, І.Л. Петрова, В.М. Петюх та ін.

Проблеми узгодження попиту та пропозиції й ефективності використання робочої сили представлені у працях Д.А. Гайманова, Р.Р. Галлямова, Л.В. Гриневиц, А.Г. Коровкіна, І.Б. Корольова, О.В. Раєвневої.

Беручи до уваги те, що наукових напрацювань за даною тематикою достатньо багато, слід акцентувати увагу на питаннях, які залишаються недостатньо розробленими і невирішеними як у теоретичному, так і в практичному аспектах. До таких слід віднести саме визначення категорій ринку праці як інструмента, за допомогою якого можна здійснювати регулювання ринку праці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування, аналіз та систематизація таких дефініцій, як структура, дисбаланс та диспропорції, визначення взаємозв'язку між ними, надання їм авторського визначення.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах світової глобалізації, інформатизації суспільства та переходу України на ринкові відносини кардинально змінюються пропозиція й, відповідно, попит на сучасному ринку праці – перехід від зайнятості в сфері виробництва до зайнятості у сфері послуг, яке

пов'язано з рівнем розвитку продуктивних сил і відповідним йому розвитком продуктивності праці. За даної ситуації спостерігається як кількісна, так і якісна невідповідність попиту та пропозиції робочої сили на територіальних ринках праці, яка має структурний характер.

Водночас такі традиційні агреговані показники попиту та пропозиції, як загальна потреба підприємств у працівниках і чисельність безробітних, надають обмежену інформацію для аналізу та прогнозу глибинних і системоутворювальних процесів на ринку праці.

Набагато більш інформативні результати можна отримати з аналізу структурних характеристик попиту та пропозиції, передусім з їх професійно-кваліфікаційної структури. Саме виявлення невідповідностей у структурах попиту та пропозиції на ринку праці є основою формування цілей ефективної та узгодженої політики зайнятості [7, с. 83].

Передусім необхідно виділити, визначити та систематизувати основний понятійно-категоріальний апарат.

Структура – сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його цілісність і тотожність самому собі за збереження основних властивостей під час різних зовнішніх і внутрішніх змін [8].

У вчених-економістів існує досить різне, але єдиноспрямоване розуміння щодо структури ринку праці. Так, наприклад, В.С. Васильченко відносить до елементів, за допомогою яких функціонує ринок праці:

- товар – він виступає в формі робочої сили;
- ціну, яка виступає у формі заробітної плати;
- попит, який визначає потребу країни, галузі, регіону, фірми в робочій силі;
- пропозицію, тобто чисельність і структуру наявних трудових ресурсів [1, с. 21].

Позитивним у визначенні є облік товару як елементу ринку праці, що визначає необхідність його якісного визначення.

Інші автори до основних елементів ринку праці відносять попит і пропозицію робочої сили, ціну праці і конкуренцію [5, с. 36–37]. Отже, можна погодитися з їхньою думкою та вважати, що до основних елементів ринку праці, крім попиту і пропозиції, ціни робочої сили і конкуренції, слід також відносити кон'юнктуру, вартість робочої сили та її резерв [4, с. 21; 9, с. 103]. Розглянемо будову ринку праці, виходячи з мінімуму компонентів, необхідних для виникнення і функціонування сучасного цивілізованого ринку праці в широкому сенсі.

Необхідно виділити такі компоненти:

- 1) суб'єкти ринку праці;
- 2) економічні програми, рішення й юридичні норми, прийняті суб'єктами;
- 3) ринковий механізм (попит і пропозиція робочої сили, ціна робочої сили, конкуренція);
- 4) безробіття і соціальні виплати, пов'язані з нею;
- 5) ринкова інфраструктура.

Наступним етапом дослідження є визначення поняття «дисбаланс».

Дисбаланс в економіці – це порушення економічної рівноваги, збалансованості процесів, потоків у компанії, регіоні, державі [6].

Дисбаланс на ринку праці – це невідповідність між попитом та пропозицією трудових ресурсів на ринку праці.

Для подальшого аналізу поняття «дисбаланс на ринку праці» необхідно заглибитися в економічну теорію. Природними питаннями, які виникають після вивчення попиту та пропозиції окремо, є вивчення їхньої спільної поведінки. Поняття рівноваги є базовим не тільки в мікроекономіці та макроекономіці, а й у всіх сферах економічної науки. Саме наявність рівноваги дає змогу стверджувати про стабільні та ефективні точки. А відсутність рівноваги може висвітлити невиконання будь-якої умови існування. Аналіз ринкової рівноваги з точки зору її стійкості – важливе питання і вимагає певного уявлення про механізм, за допомогою якого встановлюється рівновага на ринку. Ринкова рівновага вважається стійкою, якщо будь-яке відхилення ціни від рівноваги викликає протидію ринку, що змушує її повернутися в рівноважний стан.

Наявність надлишкового товару у продавця за рівних цін вищих за рівноважного значення, швидше за все, змусить його знизити ціну для позбавлення від надлишку. Дефіцит товару, що утворюється під час зниження ціни, нижче рівноважного значення і дає продавцю змогу підвищувати ціну. Споживачі починають конкурувати між собою за володіння товаром, і внаслідок цього ціна підвищується. Процес, який Вальрас називав процесом «намацування» рівноважної ціни, йде безперервно доти, поки надлишковий попит не стає рівним нулю [2, с. 2].

Головною причиною дисбалансу між реальними потребами ринку праці і пропозицією є відсутність сучасної системи державного прогнозування та стратегічного планування, побудованої на єдиних концептуальних засадах. Також однією з причин є відсутність балансу трудових ресурсів у складі державних програм

економічного та соціального розвитку, стратегій регіонального розвитку, програм і стратегій розвитку окремих галузей суспільного життя.

Наступним кроком є визначення та дослідження такої дефініції як «диспропорція».

Диспропорції в економіці – порушення узгодженості, відповідності взаємопов'язаних економічних процесів і показників, що характеризують функціонування і розвиток окремих галузей та виробництв, протікання стадій відтворювального циклу. Диспропорції свідчать про гіпертрофований розвиток одних секторів економіки за рахунок інших [9].

Під час дослідження поняття «диспропорції» з економічної точки зору потрібно розглянути принцип «золотого перетину». Принцип «золотого перетину», або «золотої пропорції», і з давніх часів грає важливу роль у розвитку людства і проявляє себе в таких галузях науки і мистецтва, як математика, фізика, біологія, архітектура, дизайн, економіка та ін.

«Золотий перетин» – це розподіл величини (наприклад, відрізка) на дві частини так, що відношення більшої частини до меншої дорівнює відношенню всієї величини до більшої частини.

Якщо одиничний інтервал розділити на дві частини у зазначеній пропорції, то вийде рівняння: $1/x = x/(1-x)$. Рішення цього рівняння дає такі результати: більший відрізок – $x \approx 0,62$, а менший – $\approx 0,38$ [8].

Ціле є сума складових її частин. Якщо всі вони знаходяться у співвідношенні «золотої пропорції» один до одного і цілого, то завжди проявляються гармонія і досконалість. При цьому формується високий ступінь надійності, структурності, функціональності і стійкості системи. Передбачається, що багатогранність застосування «золотого перетину» в різних сферах науки і техніки пов'язана з принципом максимальної простоти (мінімум відносин між цілим і його частинами).

Нині економічна теорія у своєму розвитку базується найчастіше на таких поняттях, як «попит – пропозиція», «витрати – прибуток» і т. п. Рівновага, заснована на двох елементах – це досить обмежена і нестійка система, яка використовується в украй рідкісних випадках.

Якщо ж розглядати економіку в усьому різноманітті її зв'язків, то, як правило, необхідно розглядати і третій елемент. У такому разі спрацює технологія «золотого перетину», яка висвітлює можливі відхилення від стійкості.

Не існує універсального способу використання «золотих пропорцій» в економіці та інших процесах людської діяльності, однак

можна стверджувати, що цей принцип призводить до відчутного економічного ефекту. На основі вищезазначеного поняття «диспропорції» необхідно визначити та проаналізувати таку категорію, як «диспропорції ринку праці».

Диспропорції ринку праці – це нестача кваліфікованих кадрів по окремих галузях економіки і професіях, спеціальностях/спеціалізаціях; невідповідність структури професійної освіти актуальним і перспективним потребам ринку праці за кваліфікаційним рівнем і професійною структурою.

Ураховуючи сучасні особливості трансформаційного розвитку вітчизняної економіки, поведінки економічно активної частини населення, відсутність комплексних програм професійного навчання та перенавчання працівників, що були вивільнені, наявні проблеми у сфері зайнятості, слід зазначити, що зараз держава не може вирішити всі питання щодо стабілізації і розвитку ринку праці.

Необхідно виокремити такі види диспропорцій на ринку праці:

1. Галузеві диспропорції – це диспропорції, які складаються під впливом різноманітних темпів ринкових перетворень в економіці, виробничих галузях та сфері послуг.

2. Соціально-демографічні диспропорції – це диспропорції, які виникають унаслідок зниження конкурентоспроможності окремих вікових та гендерних груп населення.

3. Територіальні диспропорції – це диспропорції, які є результатом нерівномірного розподілу та розміщення трудових ресурсів будь-яких територій в умовному синтезі з низькою мобільністю робочої сили.

4. Структурні або професійно-кваліфікаційні диспропорції, які зумовлені невідповідністю структури професійної освіти перспективним потребам ринку праці за кваліфікаційним рівнем та професійній структурі.

Висновки з цього дослідження. Багато країн, у тому числі з перехідною економікою, мають проблеми, які пов'язані зі структурними диспропорціями на ринку праці. Як правило, це спричинено конкуренцією, циклічним коливанням попиту та пропозиції трудових ресурсів, розвитком наукоємних виробництв, упровадженням новітніх технологій та іншими структурно-прогресивними змінами в різноманітних сферах економіки.

Щодо визначення й аналізу диспропорцій ринку праці, то необхідно виокремити, що саме невідповідність між структурою професійної освіти й актуальними і перспективними потребами ринку праці за кваліфікацій-

ним рівнем і професійною структурою сприяє виникненню дисбалансу на ринку праці.

Особливе місце серед чинників, що підсилюють дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили на вітчизняному ринку праці, є зменшення чисельності прийнятих осіб та зростання чисельності осіб, що вибули з підприємств, установ та організацій у результаті циклічності розвитку ринкової економіки

з такими фазами, як криза та депресія, що, своєю чергою, зумовлює й відповідні коливання сукупної пропозиції та сукупного попиту робочої сили. Сукупна пропозиція залежить насамперед від кількості економічно активного населення, а сукупний попит – від можливостей роботодавців створити на тій чи іншій фазі розвитку економіки необхідну кількість робочих місць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильченко В.С. Ринок праці: теоретичні основи і державна практика / В.С. Васильченко, П.М. Василенко. – К., 2000. – 317 с.
2. Камбарова Е.С., Долгополова А.Ф. Экономические методы для исследования экономических явлений / Е.С. Камбарова, А.Ф. Долгополова // Современные наукоемкие технологии. – 2013. – № 6. – С. 69–72.
3. Липин А.С., Эскин В.Н. Регулирование лесного экспорта / А.С. Липин, В.Н. Эскин. – М. : ЭКО, 2007.
4. Лібанова Е.М. Ринок праці : [навч. посіб.] / Е.М. Лібанова. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 224 с.
5. Петюх В.М. Ринок праці : [навч.-метод. посіб.] / В.М. Петюх. – К. : КНЕУ, 2000. – 128 с.
6. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева ; 5-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 495 с.
7. Родічева І.С. Дисбаланс на ринку праці України: регіональний аспект / І.С. Родічева // Матеріали конференції «Функціонування економічної системи». – Х., 2012. – С. 83.
8. Философский энциклопедический словарь / Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М. : Советская энциклопедия, 1983. – 155 с.
9. Чернявська Ю.Б. Економічні важелі механізму державного регулювання ринку праці в Україні / Ю.Б. Чернявська // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – №7–8. – С. 102–106.